

12

13

14

15

Obr. 12. Berlin, Weiße Stadt – Reinickendorf. Foto: Ivan P. Muchka, 2016.

Obr. 13. Berlin, Großsiedlung Siemensstadt – Ringsiedlung. Ivan P. Muchka, 2016.

Obr. 14. Berlin, Weiße Stadt – Reinickendorf. Foto: Ivan P. Muchka, 2016.

Obr. 15. Berlin, Großsiedlung Siemensstadt – Ringsiedlung. Ivan P. Muchka, 2016.

sídlíště Carla Legiena a Siemensstadt obsahují tzv. Waschhausy, kde bylo možné komfortně vyřítit tzv. velké prádlo.

Důležitou stránkou vyhlášení světové památky je její prezentace veřejnosti; po 7. červenci 2008, kdy UNESCO památku oficiálně vyhlásilo, vznikla zatím tři informační centra, z nichž ale jen Britz (Fritz-Reuter-Allee 46) vzbuzuje dojem, že může poskytnout informace na adekvátní úrovni, protože jsou zde v prodeji odpovídající publikace a průvodce a dokonce malá výstava o komplexu.¹⁵ V sídlíšti Siemensstadt je rozseto asi 12 venkovních stojanů, upřesňujících, který architekt zmíněnou část navrhoval. Je třeba ocenit zejména informace o činnosti Hanse Scharouna, autora urbanistického plánu, který zde také sám bydlel a podílel se i na obnově jím projektované a bombardováním poškozené budovy (přezdívané lidově Panzerkreuzer, tedy obrněný křižník; obliba námořních prvků v Scharounově architektuře je dobře známa).

Shrňme stručně: při dnešních úvahách o zápisu urbanistických celků i jednotlivých objektů architektury 20. století do památkových seznamů je třeba zvažovat jejich hodnotu, která reflektuje více kritérií, čehož při-

kladem jsou právě sociální sídlíště v Berlíně, a hledat obecnější hodnotící měřítko. Jde o relativně novou činnost, která by se měla věnovat i osvětě veřejnosti, jež většinou příliš nechápe, proč jsou dotyčné stavby tak významné, aby se řadily po boku jejich oblíbených historických památek typu katedrál či královských paláců.¹⁶ Zdánlivě vnějšková otázka po investorech a finančním zajištění (v anglických materiálech UNESCO jsou berlínská sídlíště oficiálně uváděna jako *subsidized estates*) by se pro architekturu 20. století mohla stát také jedním z určujících kritérií. Důležité je ovšem, dle mého soudu, aby šlo o opak slabé stránky soudobé architektury, vzbuzující většinou pocit obyčejnosti, fádnosti a prostřednosti, zakrývaný často snahou o tzv. originalitu za každou cenu – kardinální otázkou veškerých dějin architektury totiž zůstává, v čem vlastně vynalézavost (invence), tvořivost (kreativita) a jedinečnost (unikátnost) spočívají.

Ivan P. MUCHKA

■ Poznámky

15 Otvírací doba centra dva dny v týdnu odpoledne ovšem také nepůsobí dojmem, že by šlo o skutečně živý „hot-spot“. Existují i centra ve Weisse Siedlung a v sídlíšti Siemensstadt, obě také s velmi omezenou otvírací dobou.

16 Sem patří letohrádek Amalienburg v Mnichově zařazený na tzv. čekací listinu UNESCO (tentative list). Na druhé straně třeba Mathildenhöhe v Darmstadtu, také zařazená na „čekací listinu“, bude jistě v budoucnu vzbuzovat podobné rozpaky jako berlínská sídlíště.

Archeologický pramen. Několik poznámek k archeologickým atlasům

Obor archeologie dnes disponuje celou řadou údajů o jednotlivých archeologických lokalitách a obecně i celém archeologickém památkovém fondu. Jejich shromáždění, zpřístupnění a interpretace v obecné, pochopitelné a využitelné formě je jedním ze základních úkolů dnešní památkové archeologie, jejímž smyslem je ochrana archeologického dědictví v jeho původním uložení. Tedy v zemi a krajině. Tzv. archeologické atlasy, vycházející z kvalitních a revidovatelných archeologických pramenů (náleзовých zpráv), jsou jednou z možných cest, jak mnohostranně zlepšit management archeologického kulturního dědictví v případě památkových objektů i plošně chráněných území.

Archeologické dědictví tvoří zejména archeologické nemovitě a movité nálezy, uložené ve svém původním uložení, tj. v zemi... Tak zní často používaná charakteristika primárního pramene informací o archeologickém vývoji daného místa, která vychází z českého znění tzv. Maltské konvence.¹ Archeologie jako vědní

■ Poznámky

1 Mezinárodní Úmluva o ochraně archeologického dědictví Evropy, podepsaná v maltské Vallettě 16. 1. 1992. Úmluva vstoupila v platnost 25. 5. 1995 a součástí právního řádu ČR je pod číslem č. 99/2000 Sb. m. s. od roku 2000; zde zejména čl. 4, II.

obor se vyvíjí již zhruba od konce 18. století a přirozeně prochází vývojem. Jednou ze zásadních položek, kterou se snaží postihnout, je přitom neustálá snaha zpřesňovat, jak má být optimálně formálně strukturován následný pramen informací o výsledcích jednotlivých archeologických výzkumů a obecně tedy o stavu poznání archeologického dědictví. Jde totiž o to, že archeologický pramen vlastně vzniká až popsáním a interpretací konkrétní archeologické nálezové situace za okolností, kdy i sebelepší terénní archeologický výzkum současně zničí primární archeologický kontext, resp. přemění jej v sumu informací o stratigrafii, hmotné kultuře nebo environmentálních nálezech. Jak dosáhnout toho, aby tento z povahy věci již sám o sobě interpretovaný sumář informací byl vnímán jako validní zdroj informací o archeologickém významu příslušné lokality například historiky, kteří pracují s jinak definovaným pramenným fondem a archeologické zprávy jako historický pramen jsou pro ně nesrozumitelné? Jak se o tyto velké sumy informací podělit s výkonnými orgány památkové péče či samotnými investory, iniciátory terénních zásahů do archeologických lokalit?

Archeologie dnes jako obor pokročila do fáze, kdy se snaží v významných vědeckých i záchranných archeologických výzkumů již na počátku definovat jejich odborný záměr, tzv. projekt.² Ten klade zásadní otázky a definuje možné metody, které lze k nalezení potřebných odpovědí použít. Srozumitelnost projektu a transparentnost jeho tvorby (revidovatelnost) mohou být podstatné nejen pro majitele a investory památkových objektů, ale také pro historické obory, které tak mohou vstupovat svými otázkami již do fáze přípravy důležitých archeologických výzkumů. Na konci archeologického výzkumu již dnes obecně stojí zpráva o výsledcích archeologického výzkumu, tzv. nálezová zpráva. Ta je relativně přesně definována, a to standardem archeologických ústavů Akademie věd ČR, v. v. i. (dále AV ČR). Tato struktura nálezové zprávy, resp. závazek provádět výzkum tak, aby ji bylo možné naplnit, je výslovně zmíněna texty dohod s jednotlivými organizacemi, které dle platné legislativy mají oprávnění vykonávat archeologické výzkumy.³

Jaké místo zde ale mají tzv. archeologické atlasy (dále jen atlasy)? Těmi se pro potřeby této krátké úvahy myslí mapový podklad doplněný o další předem definované údaje (nejlépe v GIS prostředí), který u dané památky nebo památkového území shromáždí konkrétní údaje o všech zásazích do archeologických terénů, o nichž archeologové mají informace.⁴ Takový přehled je zásadní položkou hned při několika činnostech, které jsou spojeny se „životem“ památky či památkového území. Takto definované atlasy jsou nejen komplexní informací o archeologických aktivitách. Zde zpřístupněné informace jsou zejména výběrem revidovaných a interpretovaných pramenů, sloužícím k analýze stavu archeologických terénů a dále k definování

hodnot daného území, a tedy i způsobů, jak s tímto fondem nakládat. Díky atlasu jako zdroji informací o dochovaných (předpokládaných) archeologických terénech lze definovat prostory, které mohou sloužit například pro inženýrské sítě, případně jiné stavby, aniž by byl významně narušen archeologický potenciál lokality. Stavebník v takto definovaných místech a územích může – bez konfliktních situací (někdy) spojených s průběhem archeologických výzkumů – realizovat své záměry bez výraznějšího omezení. Je v situaci, kdy má určitou jistotu. Jsme-li správci památkového objektu, jehož součástí jsou archeologické terény (což platí téměř pro všechny), pak bychom chtěli mít možnost získat dostatek informací o dosažitelném archeologickém poznání a vstupovat při plánování svých akcí údržby či obnovy také do toho, jak archeologický výzkum proběhne, jakým otázkám se bude věnovat, a případně se podílet i na tom, co z jeho výsledků může být smysluplné pro další rozvoj hodnot, které památka prezentuje. Je to důležité mimo jiné pro vznik kvalitního projektu, který nebude nutno přepracovávat; výzkum bude předvídatelný časově i finančně a výsledek naplní očekávání, která investor od stavební akce má. Je to v jeho zájmu. V případě, že je z analýzy údajů shromážděných a zpřístupněných atlasem zřejmé, že postupovat při realizaci stavebního záměru bez narušení archeologických situací nebude možné, může vzniknout situaci využít právě k včasné optimalizaci projektové dokumentace, dalšímu doplnění informací o vývoji památky či území apod. Pro péči o památkový fond znamená existence takových atlasů, a zejména výsledků následných analýz, obrovskou výhodu právě při konkrétních konzultacích o každém jednotlivém zásahu do archeologických terénů. Diskuse i ze strany památkové archeologie směřuje k ujasnění nutného rozsahu i průběhu výzkumu, a to i vzhledem k jejich financování. Na konkrétní otázku kladenou investorem (ale i historikem či veřejností) je třeba nalézt konkrétní odpověď a pro tuto odpověď mít oporu v revidovatelných údajích nálezových zpráv o výsledcích archeologického výzkumu. Památková péče zde pak drží v rukou kvalitní argumenty pro úpravy projektu tam, kde je v kolizi s nejceněnějšími archeologickými terény, které by měly zůstat ve svém původním uložení. U chráněných památek a území jde zejména o takové terény, které definují či doplňují hodnoty, pro něž je zde aplikován určitý stupeň památkové ochrany. Kvalitní příprava jednotlivých projektů, a to i jejich archeologické položky, z kvalitního managementu památkového fondu archeologické povahy. Nejen pro jednotlivé památky, ale i pro památková území.

Atlas může a měl by definovat místa, která jsou právě z pohledu zachování příkladů památkových hodnot „nedotknutelná“, resp. která mají zůstat, pokud je to jen možné, nenarušována. A to dokonce ani archeologickým výzkumem. Dlouhodobá snaha o defino-

vání takových ploch je dosud zřejmá v rámci pražské městské památkové rezervace. Je to cílevědomá a pozoruhodná snaha a nelze říci, že by nedosáhla důležitých úspěchů. Pražský model totiž směřuje zejména k definování hodnot území a ke způsobu, jak s těmito plochami nakládat. Má to být systém pružný a otevřený, který reaguje na nová zjištění i vývoj metod a technologií. Hlavním cílem je, aby se stal platformou k další společenské debatě o hodnotách a případných limitech jejich památkové ochrany.⁵

Do budoucna je jistě zřejmé, že co se atlasů týče, je nutno vypořádat se s několika úkoly. Základním požadavkem je, aby – ať již jsou vytvářeny pro jednotlivé památkové objekty (např. hrady, zámky), nebo památková území (zejm. městské památkové rezervace) – byly realizovány v pokud možno obdobné informační struktuře a také aby byly k dispozici široké i odborné veřejnosti, a to nejlépe na jednom místě. Centrální informační systémy, jako jsou Státní archeologický seznam vedený Národním památkovým ústavem a Archeologická mapa ČR vedená archeologickými ústavy AV ČR, musí na tuto variantu zpřístupnění výběru pramenné základny pro potřeby veřejnosti záhy reagovat. Druhým úkolem a požadavkem je jistě „zevšeobecnění“. Zatím atlasy vznikají zejména na pracovištích Národního památkového ústavu, a to pro vybraná památková území⁶ a pro několik památkových objektů v jeho

■ Poznámky

2 Tato praxe, tedy tvorba projektu archeologického výzkumu, dosud nejvíce zobecněla v prostředí Pražské památkové rezervace a jako progresivní prvek byla i součástí návrhu nového zákona, který byl projednáván Parlamentem ČR v roce 2017.

3 Podle § 21 odst. 2 zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů. Jde kromě Dohod o rozsahu a podmínkách provádění archeologických výzkumů uzavřených mezi oprávněnou organizací a Akademií věd ČR, v. v. i., zejména o povolení Ministerstva kultury ČR.

4 Možnou strukturu atlasů i další úvahy nad jejich tvorbou a využitím viz článek Petra Sokola, Marcely Waldmannové a Lindy Foster v tomto čísle Zpráv památkové péče. Tento příspěvek byl také podnětem pro toto krátké zamyšlení.

5 Srovnej např. www.praha-archeologicka.cz, vyhledáno 18. 12. 2018. Nebo Jaroslav Podliska – Michal Tryml, Ochrana archeologických památek v Pražské památkové rezervaci, *Zprávy památkové péče* LXXII, 2012, s. 100–105. – Jaroslav Podliska – Martin Tomášek, Na okraj archeologické památkové péče, *Zprávy památkové péče* LXXIV, 2014, s. 246–250.

6 Kromě již zmíněné pražské městské památkové rezervace jsou to historická jádra měst Olomouc, Uničov či Litovel. Pod těmito atlasy je podepsán autorský tým NPÚ, územního odborného pracoviště v Olomouci.

správě, zpřístupněných veřejnosti.⁷ Podobné atlasy by se ale měly časem stát nepostradatelným podkladem pro „život“ každého památkového objektu, a to nejen ve správě Národního památkového ústavu, ale i mimo ni. To se nepochybně týká také nejvýznamnějších památkově chráněných území. Stejně místo mají mít ve struktuře informací o památkovém fondu rovněž další způsoby poznávání a dokumentace památkového fondu, jako například stavebněhistorický průzkum. Stejně tak v rámci památkově chráněných území i jednotlivých památkově chráněných objektů musí být údaje atlasu k dispozici pro potřeby doplnění informací územního plánování i výkonných orgánů památkové péče, zejména pak stavebníka a široké veřejnosti.

Můžeme-li se pokusit o krátké shrnutí, pak co nejpřesnější a zároveň srozumitelné definování archeologické hodnoty území a rizik spojených se zásahy do významných archeologických ploch a území je v zájmu všech stavebníků, pracovníků orgánů územního plánování, stavebních úřadů i výkonných orgánů památkové péče, stejně jako historiků, stavebních historiků či historiků umění i archeologie samotné jako vědní disciplíny. Zejména je to však v zájmu veřejnosti, protože archeologické nemovitě a movité nálezy ve svém původním uložení jsou chráněny zákonem právě z důvodu veřejného zájmu. Historický obraz krajiny, včetně archeologické komponenty, je dnes mimo jiné důležitou ekonomickou položkou. Položkou, jejíž význam, například díky cestovnímu ruchu a s ním spojeným ekonomickým aktivitám, stále roste.

Martin TOMÁŠEK

■ Poznámky

7 Hradý Přimda, Gutštejn, Švihov, Velhartice a klášter Plasy. Zde je autorský tým z NPÚ, územního odborného pracoviště v Plzni.

Dobroslava a Václav Menclovi z pohledu písemných pramenů

Každoroční zasedání ke specifické problematice písemných pramenů pro dějiny umění pořádá na své půdě již několik let Ústav pro dějiny umění Akademie věd. Letošní rok šlo již o sedmý ročník, za jehož téma si organizátoři, kterými kromě Ústavu dějin umění byl i Archiv Národního muzea, vytklí rozhodnout pohledem písemných pramenů dílo dvou významných českých historiků architektury a památkářů – manželů Menclových. Téma nebylo zvoleno náhodou, ale se záměrem připomenout si 40. výročí od tragického úmrtí obou osobností.

Celodenní zasedání, konané 27. 11. 2018 v Akademickém konferenčním centru AV ČR, obsáhlo jednát různorodých příspěvků z plánovaných původně dvanácti, program byl tedy značně nabitý. Cílem nebylo kritické zhodnocení odkazu a díla Václava Menclovi, i když také těchto otázek se některé referáty letmo dotkly, hlavním záměrem byla prezentace, charakteristika a zhodnocení výpovědní hodnoty jednotlivých pramenů, které uchovávají k Václavu a Dobroslavě Menclovým ve svých fondech české a slovenské instituce. Prostřednictvím těchto pramenů bude do budoucna snazší pochopit v širším historickém kontextu dílo manželů Menclových a jejich skutečné místo v československých dějinách umění a památkové péči. Vzhledem k tomu, že Václav Mencil představuje právě pro slovenskou památkovou péči v podstatě zakladatelskou osobnost a významná část jeho životní etapy je se Slovenskem svázána, mělo seznámení se slovenskými fondy a účast dvou slovenských odborníků a znalců Menclova díla své opodstatnění.

Výjimečnost konference jistě spočívala také v tom, že cílila svou pozornost nikoliv jen na Václava Menclovi, ale stejnou měrou se věnovala i jeho ženě, architektce a historičce architektury Dobroslavě Menclové. Ukázalo se totiž, že striktní oddělení jejich díla v rámci hodnocení písemných a jiných archivních pramenů není příliš vhodné. Právě díky práci s písemnými prameny vystupuje na povrch ne zcela překvapivý fakt, že dílo Menclových je organicky provázané, mnoho projektů nese podíl obou dvou a že i v rámci společných archivních fondů často není možné rozlišit (ani podle rukopisu), ke které z osobností se daný materiál váže. Zdaleka však nešlo jen o tradiční písemné prameny, které k manželům Menclovým a jejich činnosti vypluly při archivních průzkumech na povrch a které byly během zasedání představeny a zhodnoceny.

V úvodním příspěvku to naznačila už začka Václava Menclovi a historička středověké architektury Klára Benešováská která zároveň otevřela řadu pro zasedání klíčových otázek. Zásadním byl i následující příspěvek od Kateřiny Pařízkové z Archivu Národního muzea. Právě ve správě této instituce se dnes nachází pozůstalost manželů Menclových, tedy zdaleka největší archivní fond vážící se k jejich celoživotnímu dílu, čítající na 142 kartonů. Kateřina Pařízková, jež v současné době spravuje a znovu pořádá rozsáhlou pozůstalost manželů Menclových, na zasedání představila fond a jeho strukturu, hovořila o způsobu, jakým jsou v něm archiválie řazeny a zároveň poukázala na úskalí jeho zpracování. Další Menclovi žáci Helena Soukupová a Patrik Guldán pak představili Mencilův nikdy nevydaný opus *Dějin evropské architektury*, dílo, které představuje rozsáhlou syntézu dějin evropské architektury načrtnutou na více než pěti set stranách textu. Knihu přispěvatelé zasadili do kontextu Menclova díla, rovněž tak objasnili problémy, jež jí znemožnily vy-

jít v době svého vzniku. Potěšující zprávou jistě je, že rozsáhlý rukopis se nyní připravuje k vydání v české a slovenské jazykové mutaci.

Druhý dopolední blok byl věnován především tématu Václav a Dobroslava Menclovi ve vztahu k památkové péči z pohledu archivních pramenů. Příspěvek Jany Pařízkové Čevonové poukázal na bohatství materiálů, které se vztahují k památkářským aktivitám Menclových ve sbírkách Generálního ředitelství NPÚ – od dokumentace a plánů městských rezervací, přes dokumentaci ke státním památkám, jejich evidenční listy, až k rukopisům Menclových památkářských textů na různá témata. Martina Orossová pak představila stopy Menclovi činnosti v řadě fondů spravovaných Archivem Památkového úřadu Slovenskej republiky z dob jeho působení na Slovensku ve 30. a 50. letech, v jejím příspěvku šlo zároveň o jakési bližší seznámení s agendou, způsobem badatelské práce a zpracování dokumentů na slovenském Památkovém úřadu. Marta Rejehonová z Územního odborného pracoviště NPÚ v Liberci pak pojednala o dochovaných výsledcích průzkumů hradů a zámků, které prováděla Dobroslava Menclová v Libereckém kraji. Jako poslední z dopoledního bloku vystoupil s příspěvkem o Menclově rukopisu *Dispozice renesančních a barokních zámků* Ivan Muchka z Ústavu pro dějiny umění AV, který krom rozboru rukopisu přispěl i několika osobními vzpomínkami na Václava Menclovi.

Následující dva příspěvky třetího bloku byly založeny na analýze zřejmě nejatraktivnějšího druhu archivních písemností, jaký představuje osobní korespondence. Přední znalkyně díla Zdeňka Wirtha Kristina Uhlíková poukázala na vřelý, postupně však stále více komplikovaný vztah mezi manžely Menclovými a doyenem českého dějepisu umění Wirthem, jež doložila dopisy, které mu manžele Menclovi adresovali. Téma měl doplnit příspěvek Naděždy Morávkové o přátelství Menclových s páterem Pavlem Janečkem, jenž byl přislíben příspěvkem s nejvíce osobním tématem, nakonec však musel být zrušen. V závěru třetího bloku došlo i ke zhodnocení pramenů souvisejících s činností Václava Menclovi na poli lidové architektury, jimž se věnoval Roman Tykal z České národopisné společnosti.

Závěrečný panel svými příspěvky poukázal na spíše dosud málo známé okolnosti či aspekty Menclova díla. Příspěvek od Kateřiny Sedlické a Dany Motyčkové mapoval účast Václava Menclovi na Zaměřovacích akcích České akademie věd a umění v letech 1941–1946 a konečně poslední vystoupení reflektovalo z perspektivy archivních pramenů zatím zcela opomíjenou činnost Václava Menclovi v roli odborného historického poradce při realizaci československých historických filmů. V závěrečné diskuzi se odrazila potřeba přednesené příspěvky shromáždit na dostupné společné platformě. Zřejmě se tak stane formou elektronického dokumentu dostupného na webových